

מקץ ב

מאחר שהשבטים עומדים ומתוודים כי אשמים הם ומצדיקים על עצמם את הדין — מה מקום לבוא עתה בדברים ה' מוסיפים עוד חטא על חטאם (שלכן — גם עונשם חמור יותר)?

— והרי כאשר מישוהו נמצא באיזו צרה וצוקה ר"ל המביאתו לשבירת הלב ולהכרה שהוא עצמו גרם לזה במעשיו כו' — הנהגה אנושית מחייבת להשתדל לדבר על לבו ולנחמו⁵ כו', ולא להיפך — להוסיף צער על צערו בדברים ה' מגדילים כובד אשמתו כו' — וכ"ש וק"ו, שאינה הנהגה המתאימה לראובן בכור ישראל, וכלפי אחיו!

ב. לכאורה אפשר לבאר כוונת ראו' בן בזה: כאשר האחים הביעו רק הכרת אשמתם שהיא הסיבה לצרתם ולכן הצ' דיקו עליהם את הדין, אשר „אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" וכו', וכמו שאמרו „על כן באה אלינו הצרה הזאת" — בא ראובן להוסיף, שלא די רק להצ' דיק את הדין על צרתם, אלא עליהם גם לעשות תשובה, והיינו שהצרה שבאה עליהם היא בכדי שישוּבו⁶. ובלשון ה' רמב"ם ש „מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עלי' ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן . . וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם".

א. „ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת. ויען ראובן אותם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש".

וכתבו המפרשים בביאור דברי „איש אל אחיו" ומענת ראובן ע"ז, שלדעת האחים ה' יוסף חייב מיתה ע"פ תורה [וכפי שהאריכו בהטעמים על זה] ולכן הדגישו בדבריהם ש „עיקר האשמה היא . . שלא שמעו בהתחננו אליהם . . ולא הזכירו שבקשו להרגו לפי שחשבו שמה צד בקשת ההריגה או המכירה וההש' לכה לבור אין עליהם אשמה". וע"ז ענה להם ראובן: „הלא אמרתי אל תחטאו בילד, מאחר שהוא כילד ואינו בר עונשין עדיין בב"ד של מעלה א"כ אין לו משפט מות וא"כ יש בידכם שתי עבי' רות כי הקב"ה דורש מכם מדת האכ' זריות . . ונוסף על זה גם דמו הנה נדרש".

וצריך להבין: מהי התועלת שאותה רצה ראובן להשיג באמרו עכשיו, שיש בידם לא רק חטא האכזריות אלא גם החטא של „דמו גו" (דזה שמכרוהו נח' שב להם כאילו שפכו דמו)? דלכאורה,

(1) מפרשתנו מב, כא"ב.

(2) כלי יקר, ספורנו, אור החיים כאן. וראה גם רמב"ן כאן (פסוק כא). אלשיך כאן. ועוד.

(3) ראה מפרשים שבהערה הקודמת. מפרשי התורה ר"פ וישב. ועוד.

(4) ל' הכלי יקר כאן. וראה שאר המפרשים שבהערות לפניו.

(5) ראה ויחי נ, כא — בנוגע להנהגת יוסף עם אחיו.

(6) רלב"ג עה"ת כאן „התועלת הי"י". ש"ך עה"ת עה"פ. וראה מדרש הגדול כאן.

(7) האזינו לב, ד.

(8) ראה רמב"ם הל' תעניות פ"א ה"ג.

(9) הל' תעניות שם ה"ב.

אשמים אנחנו גו' היתה לא (רק) ל- הצדיק עליהם את הדין (שהצרה הזאת באה עליהם בדין), אלא (בעיקר) אמירת תשובה¹² – וראובן, באמרו להם, הלא אמרתי גו' ולא שמעתם, התכוון לחדש ולבאר את אופן התשובה הרצוי הנדרשת מהם¹³.

ויובן זה בהקדם דברי הרמב"ם בהל' תשובה, דלאחרי שמבאר בכמה פרקים פרטי עניני תשובה (החייבים בה, מהותה, אופנה, זמנה, דברים המעכבים בה וכו') ממשיך לאח"כ (בפ"ה) שכל מעשי האדם הם בבחירתו החפשית, ומתחיל, רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, ומסיים (שם בה"ב) „וכיון שכן הוא „שאין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע“ נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו. ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה. הוא שכתוב¹⁴ . . מה יתאונו אדם חי וגו'. וחזר ואמר הואיל ורשותנו ב- ידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שה- רשות עתה בידינו הוא שכתוב אחריו¹⁵ נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה וגו'.

[ויש לומר, שזהו ג"כ דיוק לשון ה- כתוב „ויען ראובן אותם לאמר“¹⁶, ש- כוונת ראובן בזה היתה לרמוז שעליהם (על האחים), „לאמר“ – להתוודות שחטאו בילד (וכאילו אמר: הלא אמרתי לכם אל תחטאו גו' ולא שמעתם גו', לכן עליכם, „לאמר“ ולהתוודות שחטאתם ול- שוב בתשובה) – כי זה ש„באה . . הצרה הזאת“ הוא בכדי שיתוודו על חטאם ויעשו תשובה על זה].

ולכן הוכרח להדגיש ש„שתי עבירות“ בידם – לא רק „מדת האכזריות“, אלא גם העובדא דמכירת יוסף „אל תחטאו בילד . . וגם דמו הנה נדרש“ – כדי שישונו גם על חטא זה.

אמנם עדיין אין הענין מתיישב ב- לשונו של ראובן – דאם כוונתו רק להודיע שחטאו בהנהגתם (שלכן עליהם להתוודות ולשוב) הול"ל בקיצור: „הלא חטאתם בילד וגם דמו גו' וכיו"ב – ומהו טעם האריכות: „הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם“, שנראה כאילו בא להוכיח להם את צדקתו, דעכשיו הרי רואים שהוא צדק בדבריו והם היו אלה שחטאו (שלא שמ- עו לדבריו)!!

ותמוה ביותר: כיצד יתכן, אשר ב- שעה שאחיו אומרים: „אבל אשמים אנחנו וגו'“ ומצדיקים עליהם את הדין – יבוא ראובן בטענה של הדגשת שבח עצמו לעומת חטא אחיו כו'?

ג. ויש לומר נקודת הביאור בזה:

גם כוונת השבטים באמרם „אבל

(10) כמו שהקשה באור החיים (ועוד) כאן – מהי הכפלה „לאמר“.

(11) ופשוטא שקשה לפי האוה"ח כאן, שכל ה- דו"ד הי' עדיין – שלטעם שאמרו הם „יכנס גט ראובן (בהאשמה), ולזה ענה ואמר כו' כי הוא לא יחשבו לו עוון ע"ז כי הלא אמרתי כו'“.

(12) ראה גם רד"ק עה"פ כאן.

(13) לכאורה י"ל שבוה התכוון ראובן לאמר, ד- זה שהתרה אותם בשעת מעשה מגדיל חטאם (ול- העיר מאברבנאל כאן, ובמילא נדרשת מאתם תשו- בה גדולה יותר. אבל אין זה ביאור מספיק, כי דוחק לומר שרק מפני חילוק זה בגודל חטאם (שהיתה התראה בשעת מעשה) יאמר להם ראובן, הלא אמרתי לכם גו' ולא שמעתם“ כאשר הם עומדים ומתוודים כו' (ובפרט שזהו לשון המשתמע כאילו בא להוכיח צדקתו כו'), כנ"ל בפנים.

(14) איכה ג, לט.

(15) שם, מ.

ולכן מאריך הרמב"ם כאן אודות ענין בחירה חפשית, כי תשובה אמיתית באה רק מצד בחירתו החפשית של האדם ו"לא מיראה ולא מכשולו כח"¹⁹, לא מאי זה סיבה צדדית²¹.

וזהו דיוק לשון הרמב"ם, שלאחר ש-מאריך בבי' פרקים (פרק ה"ו) ע"ד בחירה חפשית של האדם כ' (ברפ"ז) "הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שביארנו ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתוודות בפיו מחטאיו ולנער כפיו מחטאיו כו" – דמ"ש כאן דוקא לשון זה, הוא מפני שכוונתו היא לאופן התשובה שהתחיל לבאר (בפ"ה), שבאה אך ורק מבחירתו החפשית של האדם, ולכן "ישתדל אדם לעשות תשובה", כלומר ענין התשובה צ"ל תוצאה מהשתדלותו ורצונו של ה-אדם מצ"ע, בחירתו החפשית לגמרי (כנ"ל), שהאדם מצ"ע מנער כפיו מ-חטאיו²², ופשיטא שאינו בא מחמת שהכ-ריחו אותו (מלמעלה) לעשות תשובה²³.

ה. וזהו גם ההסבר בעניננו – אמירת השבטים, "אבל אשמים אנחנו גו' על כן

ולכאורה יש לדייק – מדוע כותב הרמב"ם ע"ד בחירה חפשית בסוף ספר המדע שכותב בו "כל המצות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה"¹⁶ (בהלכות תשובה)? והרי ענין הבחירה הוא (כלשון ה-רמב"ם) "עיקר גדול . . והוא עמוד התורה והמצוה" – היינו שהוא "עיקר" ו"עמוד" של כל התומ"צ (וביניהם גם של תשובה)!

וי"ל, כי השייכות בין בחירה לתשו-בה היא בעצם מהותם. כלומר: זה ש-בחירה חפשית ה"ה "עיקר גדול" בכל התורה הוא בזה, שלולא ענין הבחירה לא יתכן ענין הציווי ולא הענין דשכר ועונש (כפי שביאר הרמב"ם ס"ט)¹⁸, אבל תתכן המעשה של מצוה: משא"כ תשובה, הרי בחירה חפשית שייכת לגוף עשיית התשובה, דאם אין האדם מרגיש את עצמו אשם במעשיו, הרי אין מקום ל-חרטה (מלאה) על מעשיו הלא טובים.

אבל יש לומר, שהרמב"ם מרמז בזה ענין עמוק יותר, כדלקמן.

ד. תשובה לאמיתתה היא כאשר ה-אדם מתעורר מצ"ע לשוב אל ה', ולא מפני סיבה מבחוץ שהכריחה (או עכ"פ גרמה) שיעשה תשובה (כגון שעושה תשובה "מיראה" או "מכשולו כח"¹⁹), כי כיון שענין התשובה הוא עד ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה ה-חטא לעולם"²⁰, הרי אם הייתה סיבה חיצונית לתשובתו אין כאן "בטחון" גמור "שלא ישוב לזה החטא לעולם".

(21) ראה לקו"ש נשא תש"ג ס"ד (ליקוט פירו-שים לאגה"ת (קה"ת, תשמ"ז) פ"א – ע' סז), שי"ל שזהו טעם הפנימי להסברא (מנח" מצהו שסד) שאין מצוה וחייב לעשות תשובה, ורק כשהאדם בוחר לעשות תשובה איז חלה עליו חובת ומצות וידוי (וכמו בענין שחיטה, גירושין והדומה). ע"ש.

(22) דלשון "ולנער כפיו מחטאיו" מתאים לומר (בעיקר) כאשר זה בא מהאדם עצמו, בדוגמת נייעור מאבק שעליו, שרגיל (ועיקר הפעולה והנפעל) דני-עור הוא לא כאשר שני מנערו מעליו, כ"א כאשר הוא מנער את עצמו.

(23) וראה בארוכה לקו"ש חכ"ז ע' 209 ואילך. ועיי' שם ע' 215-16, שי"ל שזהו מכוונת הרמב"ם שם ה"ה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותו, שבנ"י יעשו תשובה זו, שבאה מצד בחירתם עצמם, ולא מצד יסורי הגלות.

(16) ל' הרמב"ם בהקדמתו לספר היד (ב,מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם) בזה שכולל בספר ראשון ספר המדע.

(17) שם פ"ה ה"ג.

(18) שם ה"ד.

(19) ל' הרמב"ם שם רפ"ב.

(20) רמב"ם שם פ"ב ה"ב.

כולה להאדם, שתשובתו היא בכוונה ל־
שוב באמת אליו ית²⁶.

וי"ל שזהו מה ש"ויען ראובן אותם
לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל
תחטאו בילד ולא שמעתם":

ראובן שהוא "פתח בתשובה תחי־
לה"²⁷, לכן הוא הוא זה שלימדם דרכה
של תשובה אמיתית²⁸. והיינו, אשר תשו־
בה שסיבתה היא הצרה שבאה עליהם,
אינה התשובה הנדרשת, ופשיטא שאין
זה אמיתית ענין התשובה, אלא עליהם
לזכור ולהכיר במה שאמר להם (ראובן)
כל הזמן "לאמר", אל תחטאו בילד ולא
שמעתם", כלומר, עליהם לחזור בתשובה
מחמת עצם (גודל) החטא שהסביר להם
אז.

[וי"ל דזהו מה שהוסיף, וגם דמו הנה
נדרש", לרמוז, שצרה זו שבאה עליהם
עכשיו היא ענין נוסף, וגם (בו' המוסיף)

באה אלינו הצרה הזאת" ומענה ראובן
"הלא אמרתי אליכם אל תחטאו גוי' ולא
שמעתם גוי'":

אמירת השבטים, "אבל אשמים אנחנו
וגוי' היא אמנם ענין של תשובה ו־
התוודות על חטא, אבל תשובתם זו היא
תוצאה מהצרה שבאה עליהם" (כפי ש־
משמע גם מהמשך דבריהם, "אשמים אנח־
נו גוי' על כן באה אלינו הצרה הזאת"),
ואין בהתעוררות תשובה כזו הוכחה ש־
רוצה לעשות תשובה ולשוב מחטאיו מ־
בחירתו החפשית. וכ"ה בפשטות, אשר
דברי וידוי שהאדם אומר ע"י ומתוך
מצב של צרה וצוקה, אינם מגלים (כ"כ)
פנימיות רצונו לעשות תשובה, אלא שה־
יסורין "מכניעין לבו של אדם"²⁵.

ובסגנון אחר: כשיש להתשובה סיבה
צדדית (ופשיטא – כאשר היא באה ע"י
צרה ויסורין), והיא המעוררת בו חרטה
ותשובה, אזי אין התשובה מתייחסת
(לגמרי) להאדם; אמיתית התשובה היא
דוקא כאשר באה כתוצאה מבחירתו ה־
חפשית של האדם, שבוחר לשוב ולהת־
קרב אל ה', שאז הרי היא מתייחסת

26 להעיר מצפוני על הרמב"ם הל' תשובה
(פ"ב ה"ב – ח, א) ד"ש נפק"מ בין ג' תשובות, א'
מאבה הוה כמו חכם עוקר והב' מיראה דהיא כמו
מכה ורפואה. . חילין ובטלין כו' והג' ע"י יסורין
דזה הוי מכאן ולהבא כו'. וע"ש ביאור החילוקים
שבכ"א מהן. וראה לקו"ש ח"ז ע' 185 ואילך.

27 ב"ר פפ"ד, יט. וראה ב"ר שם ופרש"י וישב
(לו, כט) שהי' עוסק בשקו ותעניתו כמה שנים
לאחרי שכלבל יצועי אביו.

28 עפ"י מובן בפשטות מה שאמר הקב"ה דוקא
לראובן (ב"ר שם) "מעולם לא חטא אדם לפני ועשה
תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה" – אף שגם
אדה"ר וכן קין עשו תשובה, כבכ"ר ספכ"ב (ראה
הגהות הרש"ש לפפ"ד שם), כי "מעולם לא חטא
אדם ועשה תשובה" – "תשובה" שלימה מצד
לשוב אל ה' על חטאו כראובן שעשה תשובה בבחי־
רתו החפשית (כלי כל ענין צדדי), משא"כ באדה"ר
וקין שעשו תשובה אחר שהי' עונש וניפח מהקב"ה
וכיו"ב (ראה יפ"ת השלם ופי' מהרז"ו לבר' פפ"ד
שם. שלי"ה בית גדול (לו, א)). וראה הערה הבאה.

24 ואף שמצינו שהתחרטו כבר לפניו, ב־
ידידתם למצרים (פרש"י פרשתנו מב, ג) – הרי ענין
זה, ופשיטא דיבור של חרטה, אינו מפורש בתורה,
עד שבאה עליהם "הצרה הזאת". ועכצ"ל שכמה
דרגות ב"מתחרטין", וכשירדו למצרים התחרטו על
המכירה בפועל – אף שאז לא חשבו שעשו עוולה,
אלא שמצד סיבות אחרות (צערן של יעקב וכדומה)
היו מתחרטים על מעשיהם. משא"כ כשבאה עליהם
הצרה הזאת, הרגישו רגש של "אשמה" עד שבא
בדיבור והתוודו. וע"פ כ"ז מובן, דמה שאח"כ "שמע
(ויסף) שהיו מתחרטין" (פרש"י כאן מב, כד) – הוא
אותו הלשון אבל במובן עמוק יותר.

25 ע"ד ל' הכתוב (בחקותיו כו, מא), "אז יכנע
לבכם הערל". וראה בארוכה לקו"ש ח"ז שם ע'
209 ואילך.

דמו הנה נדרש", לא כפי אמרם, "אבל אשמים אנחנו גו' על כן באה אלינו הצרה הזאת", שמחפשים להסביר סיבת הצרה.

ו. וי"ל בעומק יותר, ובהקדם דיוק בלשון הרמב"ם הנ"ל, וחזר ואמר הואיל ורשותנו בדינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בדינו הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה, די"ל שכוונתו כאן היא לא רק להביא הראי' והמקורות בהפסוקים שאמר ירמי' (באיכה) לכל דבריו שכתב לפניו (כפש' טות לשונו) – אלא (גם) להוסיף עוד הדגשה, שלא רק שהתשובה האמיתית היא בבחירתו החפשית של האדם, אלא שבשעת התשובה עליו להכיר שגם ה' חטא ה' בבחירתו החפשית, ובלשונו (של הרמב"ם) "ומדעתנו עשינו כל ה' רעות".

והביאור:

כל זמן שיש לאדם תירוץ ואמתלא וכו' לתלות בהם (סיבת) חטאו (אפילו בדקות דדקות), ואפילו אם מכיר שהוא אשם בזה אלא שחושב שהיו גם גורמים אחרים שהשפיעו והביאו אותו (במקצת) שיחטא (אם מצד סביבתו בכלל, או מחמת מצב או סיבה פרטית שאירע לו, ולכן לא ה' יכול להנצל מהחטא, ו- כיו"ב) – אין תשובתו של האדם תשובה אמיתית, שירצה לעזוב רשעו ולשוב אל ה' באמת ובלב שלם, מאחר שאין אצלו הכרה ברורה בחטאו²⁹, שהוא מדעתו, ומרצונו עזב את ה'.

ורק כאשר ישנה אצלו הכרה ברורה בחטאו, "מדעתנו עשינו כל הרעות", אי יכול לחזור באמת בתשובה ולעזוב רשעו, ודוקא אז ה' תשובה בבחירתו החפשית, "שהרשות עתה בדינו", שתשובה כזו היא כל כולה של האדם, שהוא הוא העוזב רשעו ושב אל ה' באמת ובלב שלם.

וכמו שהביא הרמב"ם הראי', "הוא ש' כתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה וגו', ש'נשובה" בא עי"ו ש' "נחפשה דרכינו ונחקרה", ואז גם אם מתחילה ה' נדמה בעיניו שאין החטא באשמתו לגמרי, יראה ויכיר שבאמת מדעתנו עשינו כל הרעות (כי גם אם היו סיבות וגורמים להחטא, הרי כיון שגם אז ניתנו לו הכחות להתגבר על הסיבות והמניעות, הרי סו"ס עשיית הרעות היא מדעתו ומבחירתו)³⁰.

וזהו גם ביאור דברי ראובן, "הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם": נוסף על זה שעליהם לעשות תשובה מעצמם ולא מפני הצרה הזאת שבאה עליהם, הרי עוד זאת, שה' תשובה צריכה להיות מתוך הכרה ברורה, ש(גם) החטא ה' מדעתם ומרצונם, "אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם".

ז. ביאור השייכות בין שני הענינים

עקרים מאמר ד' פכ"ו דמהדברים המונעים וה' מעבים את התשובה – העלמת החטא (שצ"ל ידיעה ברורה שחטא) והתנצלות, ע"ש בארוכה.

(30) ע"פ המבואר לעיל הערה 26 מהצפ"נ החילוקים דג' דרגות בתשובה מובן מה שדוקא ע"י תשובה כזו, שעושה בבחירתו החפשית, ומכיר שחטא מדעתו – "נעקר עונו מתחלתו" (ל' רש"י יומא פו, סע"א ד"ה כאן מאהבה – לענין תשובה מאהבה).

(29) ראה מדרש תהלים (מזמור ק) "מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כח, יג) . . . זה אדם הראשון שאמר להקב"ה (בראשית ג, יב) האשה אשר נתת עמדי לא ביקש לעשות תשובה כו"ו. וראה בארוכה

— בחירה חפשית ותשובה — בפנימיות הענינים:

ידועים דברי הרמב"ם בהל' תשובה כאן³¹ שעל ענין הבחירה נאמר³² "הן ה' אדם ה' כאחד ממנו", ומבאר רבינו הוקין³³ דהוא מפני שהבחירה שרשה "מ' בחי' גבוה מאד", דכמו שהקב"ה "אין מעכב על ידו" כך היא "הבחירה שניתן לאדם עד שאין מי שמעכב על ידו", כלומר: מכיון ש"הנפש השנית בישראל היא חלק אלוהי ממעל ממש"³⁴, לכן הרי הוא "כאחד ממנו", בדומה להקב"ה כביכול, וכשם שהקב"ה "אין מעכב על ידו", כך יש להאדם בחירה חפשית ב' מעשיו.

(ועיקר) גילוי כח זה של בחירה חפשית לגמרי — אין מעכב על ידו — הוא בעבודת התשובה דוקא. דכאשר האדם הוא מרוחק מהשם, עד שהפריד את עצמו ח"ו מכל עניני קדושה, הרי לכאורה מצבו אינו נותן מקום ואפשריות שיוכל ("ע"פ טבע כו') להתקרב אל ה' ולתורתו ולמצותיו: אלא שע"י זה שיש לו בחירה חפשית, ש"אין מי שמעכב על ידו", ביכולתו להתגבר ולחדש בעצמו תנועה של התקרבות לה' (היפך מצבו שפרק מעליו עול מלכותו ית').

ויש לקשר זה עם תוכן ענין חנוכה — שלעולם חל (חלק מימי) חנוכה בפרשת מקץ — ע"פ המבואר על הפסוק³⁵ "כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר" — דלכאורה, "איזה דרך חיים הוא מלבד התורה והמצות האמורה ל-

מעלה בפסוק"³⁶? — אלא ש"דרך חיים" קאי על עבודת התשובה³⁷ (שזהו ההמשך "ודרך חיים תוכחות מוסר"), שעל ידי תשובה שלימה מעומק הלב מתגלים חיים מפנימיות הנשמה (הקשורה ב' הקב"ה, חיי החיים).

וזהו גם כן ענינם של נרות חנוכה — שאינם רק ענין של אור בלבד, "נר מצוה ותורה אור"³⁸, אלא יש בהם גם העילוי של "ודרך חיים תוכחות מוסר", כי זהו תוכן נס חנוכה — האור הבא מתוך ה' חושך דוקא³⁹, שלאחרי שגברה מלכות יוון הרשעה, ו"טמא כל השמנים שב' היכל"⁴⁰, התגברות החושך ביותר, עד ש"בטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות"⁴¹ — הנה "גברו בני חש' מונאי"⁴², ועמדו במסירת נפש להלחם נגד גבורים ורבים, וגם פעלו באנשי דורם למסור נפשם על קדושת⁴³ שלא לעבור על הדת בשום אופן, שתוקף זה בא מפנימיות נפשם ש"אין מי שמעכב על ידו", דפנימיות זו זהו ה"דרך חיים תוכחות מוסר" שלמעלה מ"נר מצוה ותורה אור".

(משיחות ש"פ מקץ תשמ"א, ש"פ עקב תשכ"ח)

(36) ת"א פרשתנו ד"ה ענין חנוכה (לב, ב).

(37) ראה בארוכה בכ"ז שערי אורה בהקדמה.

(38) ראה פרש"י שבת כג, ב (ד"ה בגים).

(39) ראה בארוכה דרושי חנוכה בת"א, שערי אורה, אוה"ת וכו' בביאור הפסוק (ש"ב כב, כט) "והי' יג' חשכ' ושייכותו לחנוכה.

(40) שבת כא, ב.

(41) רמב"ם ריש הל' חנוכה.

(42) ל' הרמב"ם שם. ובגמ' שם, כשגברה מלכות בית חשמונאי. וראה רמב"ם שם, והעמידו מלך כו' וחזרה מלכות לישראל". ואכ"מ.

(43) ראה בארוכה שערי אורה בהקדמה, שעיקר המסירת נפש מצד המקבל היתה בחנוכה. וראה בארוכה לקו"ש חכ"ה ע' 247 ואילך.

(31) רפ"ה.

(32) בראשית ג, כב.

(33) לקו"ת אמור לח, ב.

(34) תניא רפ"ב.

(35) משלי ו, כג.

חנוכה

ימי שמחה והלל¹¹.

ולכאורה יש לומר שזה קשור עם הפלוגתא הנ"ל (באיזה יום ה' נצחון ה' מלחמה), ובהקדם משנת במ"א¹², שה' פלוגתא אי ימי חנוכה הם ימי שמחה, תלוי בטעם קביעת ימי חנוכה: להדעות שימי חנוכה הם רק ימי הלל והודאה נקבע היר"ט (בעיקר) על נס הנרות, דכיון שזהו (בעיקר) ענין רוחני, לכן גם חגיגת היר"ט היא על ידי הלל והודאה להשם (ענין רוחני): משא"כ לדעת הרמב"ם (עיקר) קביעת ימי חנוכה הוי מפני נצחון המלחמה, ולכן תקנו חכמים שיהיו גם ימי שמחה, שמחה גשמית וגופנית, כמו שנצחון המלחמה ה' הצלה גופנית, וזה

א. בענין זמנו של נצחון המלחמה בנס חנוכה מצינו ב' שיטות בראשונים: (א) דעת הרמב"ם שה' בכ"ה בכסלו, וב' לשונו, וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחודש כסליו ה"י ונכנסו להיכל כו"י. (ב) דעת המאירי ש"תגבורת זה ה' בכסלו בכ"ד כו"י.

והנה ידוע שיש ב' דיעות בנוגע ל' גדרם של ימי חנוכה, אם קבעום רק להלל ולהודאה ולא למשתה ושמחה, או שקבעו אותם אף למשתה ושמחה, ובלשון הרמב"ם¹³ "שמונת ימים האלו שתחלתן (ליל) חמשה ועשרים בכסליו

(1) ה' חנוכה פ"ג ה"ב. וראה גם כל בו ואבודרהם שבהערה 15.

(2) כן מפורש בפר"ח א"ח ר"ס עת"ר, שמדברי הרמב"ם מוכח בהדיא שנצחו ביום כה (ועיי"ש וב' ברכ"י שם ובכמה מפרשים) – השק"ט כזה שאנו מדליקים בליל כה ולא בליל כו).

(3) שבת כא, ב.

(4) וכו' במאמרי אדה"ז תקס"ג (ע' נז). שערי ארה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ג. סהמ"צ להצ"צ מצות נ"ח (עא, א). ועוד. וכן מוכח בקלק"ט צו טז, א. תו"א סוף פ' וישב.

(5) ב' הדיעות הובאו בהשלמה לשו"ע אדה"ז (לבעל דברי נחמ"י) סי' עת"ר ס"ג. וש"נ.

(6) מהר"ם מרוטנבורק ז"ל, הובא במדרכי ל' פסחים פ"ד (סתרה). טור א"ח סעתי"ר. שו"ע שם ס"ב.

(7) מרדכי הארוך הובא בד"מ א"ח שם. תוד"ה הלכה – תענית יח, ב (אחנכה ואפורים . . דיום משתה ושמחה כתיב). שו"ת הרשב"א ח"א סתרצ"ט (שמחה ועונג). ועוד. וראה לקמן הערה 11.

(8) שם ה"ג.

(9) כ"ה ברמב"ם הוצאת פרנקל. ולפינו ליתא ליל".

(10) כן מפרש ביש"ש לבי"ק פ"ז סל"ז (וראה גם בי"ח א"ח שם ד"ה ומ"ש משום) בדעת הרמב"ם . ר. אותן סעודות עושין בימי חנוכה נראה שהן סעודות מצוה ולא כדברי מהר"ם כו' אלא כדברי הרמב"ם שהן ימי שמחה והלל כו"י (ומדייק כן גם מגמ': וב' תלמודא משמע דנתקנו נמי למשתה ושמחה מד' אמרינו . . לשנה אחרת קבעו ועשאוים יו"ט כו). וראה גם נמוקי מהרא"י על הרמב"ם שם. ובנינו שלמה מפרש ברמב"ם ד'מצוה לאכול בו . . שקב' עוהו לשמחה, היינו למשתה כמו שאמרו ביו"ט אין שמחה אלא בבשר. ובבי"ח שם בסופו (מהר"ש מאוסטרייך) ד'ש לנהוג שמחה ומשתה . . והוכיחו קצת מרבינו יואל . . ולא סגי בלא פח". וראה השלמה לשו"ע אדה"ז שם עה"ג.

(11) ולענין הלכה כתב ברמ"א שם "שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות". ומציין למהר"א מפראג ש' הוא (מהר"א מפראג) המקור שהביא בד"מ שם ד'קבעו משתה ושמחה". ובהשלמה לשו"ע אדה"ז שם: ולענין מעשה מנהג קדום הוא להרבות בסעודה בימים אלו וכן נוהגין במדינות אלו.

(12) לק"ש ח"י ע' 142 ואילך.